

лізуючи показник в динаміці, можна визначити відхилення рівня ресурсозбереження на підприємстві:

$$\Delta P = P_{\text{пот}} - P_{\text{баз}},$$

де ΔP – рівень ресурсозбереження на підприємстві; $P_{\text{пот}}$ – ресурсоемність підприємства у звітному періоді; $P_{\text{баз}}$ – ресурсоемність підприємства в базисному періоді.

До переваг даного показника слід також віднести доступність його розрахунку. Його можна використовувати в оперативному та стратегічному управлінні витратами і доходами підприємства, а також для визначення тенденції змін рівня ресурсозбереження.

Отже, необхідність використання як часткових, так і узагальнюючого показника ефективності використання ресурсів на підприємстві обумовлена перш за все обмеженістю ресурсної бази в Україні та її раціональним використанням. Крім того, при правильному підході до управління ресурсозбереженням можна виявити ті негативні чинники, які викликають підвищення рівня ресурсоемності на підприємстві та оперативно управляти цими чинниками.

1.Задольский А. Оценка эффективности деятельности предприятия // Экономика Украины. – 1995. – №12. – С.79-81.

2.Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. – М.: Инфра - М, 2000. – 311 с.

3.Шинкаренко В.Г., Бондаренко А.С. Управление конкурентоспособностью предприятия. – Харьков: ХНАДУ, 2003. – 186 с.

4.Румянцева З.П. Общее управление организацией: Теория и практика. – М.: Инфра - М, 2003. – 303 с.

5.Балашова Р.І. Методичні підходи до аналізу, оцінки та прогнозування ефективності господарської діяльності // Проблемы формирования антикризисной политики и механизма банкротства предприятий: Сб. науч. тр. Раздел I. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1998. – С.65-70.

6.Конищева Н.И. Оценка эффективности ресурсосбережения в новых условиях хозяйствования // Ресурсосбережение: эколого-экономический аспект. – К.: Наукова думка, 1992. – С.157-177.

Отримано 01.07.2009

УДК 330.15

Т.Б.КАЛІНІЧЕНКО

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ

На основі детального опрацювання робіт відомих науковців запропоновано авторське визначення категорії „організаційно-економічний механізм природокористування” та спробу його удосконалення.

На основе детальной обработки работ известных научных работников предложено авторское определение категории „организационно-экономический механизм природопользования” и попытку его усовершенствования.

On the basis of detailed research of famous scientists' works a new category definition «organizational-economical mechanism of nature management» and its improvement were offered.

Ключові слова: господарський комплекс, економічний механізм природокористування.

Особливістю сучасного етапу господарського розвитку є формування уявлень про тісний взаємозв'язок економічного і екологічного благополуччя. Говорячи про проблеми в Україні, слід звернути особливу увагу на економічний механізм раціонального природокористування і охорони навколишнього середовища. Це визначається як внутрішніми потребами, так і процесом інтеграції у світову спільноту, а значить, об'єктивними вимогами використання в господарській практиці світових стандартів.

Поняття „механізм” в економічній теорії визначено недосить чітко. Застосування цього поняття для розгляду організаційно-економічного механізму природокористування суб'єктів господарювання потребує більш детального дослідження та висвітлення. Дослідники економічного механізму приділяють значну увагу механізму функціонування і розвитку економіки, оскільки це – найбільш рухома і гнучка складова економічної системи. Змінюючи і удосконалюючи господарський механізм, люди, держава порівняно швидко реалізують назрілі потреби розвитку господарства, підвищення його ефективності, отже, і вирішення складних соціальних та еколого-економічних проблем. Ось чому в еволюційній економічній теорії вчення про господарський механізм займає одне з ключових місць.

Здійснення подальших ринкових перетворень в окремих секторах господарського комплексу потребує опрацювання нової моделі господарювання, що буде вписуватись в інституціональну структуру національної економіки. Особливою актуальністю ця проблема відзначається у сфері природокористування, де мають місце різноманітні обмеження, найчастіше об'єктивного характеру, що й визначає масштаби та пропорції господарського освоєння природно-ресурсної бази соціально-економічного розвитку.

Сьогодні пропонуються перспективні напрямки вдосконалення економічного механізму природокористування, вирішення регіональних проблем, ефективнішого залучення природних ресурсів у господарський обіг, але дуже часто поза увагою залишаються питання, пов'язані з впровадженням перспективних форм комерціалізації при-

родокористування, реформуванням відносин власності на окремі складові „природного капіталу”, створенням дієвого механізму впливу на темпи і способи використання природних ресурсів територіальних громад, підвищенням соціальної ефективності природоохоронної діяльності, синхронізацією вітчизняної та закордонної практики, особливі в правовій площині [1].

Е.Гірусов розглядає економічний механізм природокористування як систему, що включає такі елементи: платність природокористування; економічне стимулювання природоохоронної діяльності; плату за забруднення навколишнього природного середовища; створення ринку природних ресурсів, удосконалення ціноутворення з урахуванням екологічного фактора; екологічні фонди; екологічні програми; продаж права на забруднення; систему „заства-повернення”, екологічне страхування [2].

На думку В.Новицького, економічний механізм забезпечення охорони навколишнього середовища являє собою комплекс інструментів тарифної, цінової політики, технологічних нормативів, а також інституціональних структур та заходів, який засобами фінансово-економічного та організаційного сприяння стимулює поліпшення екологічних умов господарської діяльності [3].

О.Фомичова вважає, що економічний механізм природокористування – це система методів, способів і прийомів вилучення державної плати з суб'єктів господарювання, які використовують у своїй діяльності природні ресурси, і розподіл усієї сукупності отриманих коштів на природоохоронні та природовідновлювальні заходи [4].

Т.Галушкіна переконана, що економічний механізм раціонального природокористування у спрощеному вигляді є системою заходів, спрямованих на більш ефективне використання природних ресурсів з урахуванням постійного вдосконалення та їх управління, ціноутворення, оподаткування, відтворення та охорони [5].

Н.Макарова, Л.Гармідер, Л.Михальчук розглядають економічний механізм охорони навколишнього середовища як комплекс різних фінансово вартісних важелів, які тісно пов'язані між собою і стимулюють підприємства і галузі з метою проведення природоохоронних заходів [6].

На думку О.Веклич, невід'ємною підсистемою загальнонаціонального механізму господарювання є господарський механізм природокористування та природоохоронної діяльності (механізм екологічного регулювання), який реалізується через специфічні форми, методи і способи функціонування суспільних відносин щодо привласнення, використання, відтворення природних благ. Складність і різнобічність

зазначених відносин зумовлює багатомірність структури господарського механізму природокористування, яка, в свою чергу, поділяється на блоки організаційно-економічного та економіко-правового механізмів екологічного регулювання.

В практичній площині маємо справу з декількома механізмами природокористування та природоохоронної діяльності – структурними складовими господарського механізму, сполучення між собою та взаємодіючими, а саме: за природою реалізованих інтересів – з організаційним, економічним, інституційно-правовим; за способом здійснення – з механізмами управління через державні органи, недержавні установи, суспільні організації; за рівнями функціонування – з рівнем національного господарства, регіону, галузі, підгалузі, виробничих одиниць, первинних споживачів; за елементами – з механізмами організації, планування, регулювання, стимулювання [7].

Російські вчені В.Глушкова і С.Макар вважають, що економічний механізм – це сукупність планових, фінансових, товарно-ринкових, організаційно-адміністративних та інших заходів, що впливають на поведінку людей у сфері виробництва товарної продукції та здатних створити матеріальну зацікавленість товаровиробників і інших учасників процесу матеріального виробництва в дотриманні екологічних вимог [8].

Аналіз наукової економічної літератури виявив різні трактування поняття „механізм” з акцентом на тих чи інших його аспектах. Але всі автори єдині в одному: механізм – це складна, багатопланова система.

Вважаємо за доцільне конкретизувати об’єкт свого дослідження в розрізі організаційного механізму.

Під організаційним механізмом розуміється система зв’язків організаційного характеру, які виникають у динаміці господарсько-фінансової діяльності між елементами підприємства.

Вважається, що ефективність розроблюваної структури значною мірою залежить від того, наскільки раціонально будуть пов’язані ланки та рівні апарату управління в процесі досягнення його цілей. Критеріями ефективності є показники, які характеризують організаційний механізм щодо:

- економічності процесу взаємодії елементів системи управління;
- повноти інформації, що використовується в процесі прийняття рішень;
- збереження та раціональної адресності інформації, яка передається;
- оперативності прийняття рішень згідно вимог виробництва.

Чинники, які визначають ефективність організаційного механізму

му, – це, з одного боку, витрати часу та ресурсів на підтримання зв'язків, а з іншого – втрати та викривлення інформації [9].

Функціонування економічного механізму можливе лише за умов наявності на підприємстві ефективного організаційного механізму управління його діяльності, що свідчить про тісний взаємозв'язок між цими механізмами. Функціонування організаційно-економічного механізму в управлінні природокористуванням можливе лише за умови оптимального поєднання організаційної та економічної підсистем.

Організаційно-економічний механізм управління природокористуванням – це єдність організації, управління і стимулювання господарюючих суб'єктів, що включає економічні, правові, адміністративні, соціальні заходи, направлені на задоволення потреб забезпечення ефективності та безпеки використання і охорони природного середовища. Він базується на взаємозв'язку ринкового механізму і державного регулювання.

В класичному вигляді ні планово-регульована, ні тим більше ринкова економіка не створює у товаровиробників матеріального інтересу до того, щоб суворо дотримуватись у виробничо-господарській діяльності екологічних вимог, тобто вимог до раціонального природокористування та природоохорони. Кожен товаровиробник зацікавлений у тому, щоб виробити більше товарної продукції, яка реалізовується за високою ціною, при найменших витратах виробництва. Заходи щодо раціоналізації природокористування і охорони природи, вартість яких досить висока і має тенденцію до зростання, входять до витрат виробництва, але, як правило, не збільшують вироблюваної продукції, а тому товаровиробникові не вигідні.

Щоб подолати таку негативну з погляду принципів стійкого розвитку ситуацію, вводиться в дію економічний механізм природокористування. Існує три його типи.

Перший тип – що обмежує, або що доганяє. Це досить м'який в екологічному відношенні механізм. Він ставить загальні екологічні рамки для економічного розвитку галузей, практично не гальмуючи його. Даний тип економічного механізму спрямований головним чином на ліквідацію негативних екологічних наслідків, слабо впливаючи при цьому на темпи і масштаби розвитку. Саме такий механізм природокористування і формується зараз в Україні.

Другий тип можна характеризувати як жорсткий, „гнітючий”. Цей механізм за допомогою жорсткої податкової, кредитної, штрафної політики практично пригнічує розвиток певних галузей і комплексів в області розширення їх природного базису, в цілому сприяючи економії використання природних ресурсів. Такий механізм характеризує ряд

природокористуючих комплексів у західних країнах.

Третій тип – стимулюючий. Він сприяє розвитку екологозбалансованих та природоохоронних виробництв і видів діяльності. Такий механізм природокористування сприяє збільшенню виробництва на базі нових технологій, дозволяє поліпшити використання і охорону природних ресурсів.

Як зазначено вище, Україні властивий перший тип економічного механізму, тобто м'який. Це пов'язано з тим, що держава знаходиться у стадії становлення. Тому різні підсистеми та елементи економічного механізму природокористування мають різний рівень розвиненості та практичної реалізації. Проте довготривалість цього процесу, відсутність комплексності та рівномірності у формуванні підсистем економічного механізму звели існуючий економічний механізм до економічного інструменту, який виконує роль фіскальних платежів, а механізм в цілому спрацьовує у напрямі „антистимулювання”.

Мова йде про необхідність перетворення теоретичної моделі економічного механізму на реальну модель. Можливо декілька експериментальних моделей, які поділені за принципом „земля – вода – повітря” і які необхідно організувати та відпрацювати на рівні регіону, беручи до уваги особливості регіону та природного ресурсу, і надалі використовувати кращі на державному рівні, чим власне поліпшити екологічну ситуацію регіонів і країни в цілому.

- 1.Хвесик М.А., Голян В.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.
- 2.Гиросов Э.В. и др. Экология и экономика природопользования. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 455 с.
- 3.Новицький В.С. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку. – К.: НАУ, 2004. – 268 с.
- 4.Фомичева Е.В. Экономика природопользования. – М.: Изд.-торг. корпорация «Демков и К^о», 2004. – 396 с.
- 5.Галушкіна Т.П. Экономика природокористування. – Харків: Бурун Книга, 2009. – 480 с.
- 6.Макарова Н.С., Гармідер Л.Д., Михальчук Л.В. Экономика природокористування. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 322 с.
- 7.Веклич О.О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні. – К.: Український ін-т досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – 88 с.
- 8.Глушкова В.Г., Макар С.В. Экономика природопользования. – М.: Гардарики, 2007. – 448 с.
- 9.Федоренко В.Г. Інвестиційний менеджмент. – 2-ге вид., доп. – К.: МАУП, 2001. – 280 с.

Отримано 01.07.2009